

Lesbrief Jong & oud

havo 4
5e druk

Hoofdstuk 1

Speltheorie

School of baantje

= de keuze van de ene partij is afhankelijk van de keuze van de andere partij (gevangenendilemma)

Wantrouwen

= de ene partij heeft twijfel over de andere partij

Meelifter / freerider

= profiteren van de inspanningen van de andere partij

Suboptimaal

= niet beste uitkomst voor beide partijen, het is een gevangenendilemma

Optimaal

= de beste uitkomst voor beide partijen, het is geen gevangenendilemma

Dominante strategie

= de voordeligste keuze van de ene partij onafhankelijk van wat de andere partij kiest

Bindende afspraak

= overtuigende afspraak (contract), zodat beide partijen samenwerken om op het optimaal uit te komen

Hoofdstuk 1 School of baantje

Dominante strategie van Shoeby:

- Als H&M geen uitverkoop houdt, kan ik het beste wél een uitverkoop houden:
€ 7.000 is beter dan € 5.000
- Als H&M wél uitverkoop houdt, kan ik het beste óók uitverkoop houden:
€ 4.000 is beter dan € 2.000
- De **Dominante strategie** van Shoeby is wel uitverkoop houden, want dan behaal je de maximale winst van € 7.000

Winst (× 1.000 euro)		Shoeby	
		geen uitverkoop	wel uitverkoop
H&M	geen uitverkoop	5.000 ; 5.000	2.000 ; 7.000
	wel uitverkoop	7.000 ; 2.000	4.000 ; 4.000

Hoofdstuk 1 School of baantje

Dominante strategie van H&M:

- Als Shoeby geen uitverkoop houdt, kan ik het beste wél een uitverkoop houden:
€ 7.000 is beter dan € 5.000
- Als Shoeby wél uitverkoop houdt, kan ik het beste óók uitverkoop houden:
€ 4.000 is beter dan € 2.000
- De **dominante strategie** van H&M is wel uitverkoop houden, want dan behaal je de maximale winst van € 7.000

Winst (× 1.000 euro)		Shoeby	
		geen uitverkoop	wel uitverkoop
H&M	geen uitverkoop	5.000 ; 5.000	2.000 ; 7.000
	wel uitverkoop	7.000 ; 2.000	4.000 ; 4.000

Hoofdstuk 1 School of baantje

Levensfase

- Kinderfase = worden verzorgd door hun ouders
- Ouderfase = verzorgen kinderen en geven hulp aan ouders
- Grootouderfase = kunnen hulp krijgen van hun kinderen

Keuzes levensfase = de keuze van de ene levensfase heeft gevolgen voor de keuze van de andere levensfase

Hoofdstuk 2 De Jeugd

Consumeren	= uitgeven van je inkomen voor eigen behoeften
Investeren	= uitgeven van je inkomen aan productiemiddelen
Inkomen	= geld dat je ontvangt (voor of zonder tegenprestatie)

Ruilen over tijd

- Sparen = uitstel van consumptie > je inkomen niet consumeren > hierover ontvang je rente bij de bank
- Lenen = vervroegen van consumptie > je inkomen dat je nog moet verdienen consumeren > hierover betaal je rente bij de bank

Aflossen	= terugbetalen van de lening (schuld)
Rente	= vergoeding die je moet betalen over een schuld (lening)

Hoofdstuk 2 De Jeugd

Keuze om te ruilen over tijd is afhankelijk van

- Hoogte van de rente
- Verwachte prijsontwikkeling (stijging / daling)
- Gevoel om schuld te staan

Vermogen = waarde van alle bezittingen min alle schulden

Grootheden

- Stroomgrootheid = over een periode > inkomen / uitgaven
- Voorraadgrootheid = op een moment > spaargeld / schuld

Hoofdstuk 3

Werken en belasting betalen

Werken

= verrichten van arbeid

- Loondienst
- Zelfstandig-
ondernemer

= werken voor een bedrijf of overheid

= werken voor jezelf met of zonder personeel (zzp)

Inkomensvormen

- Inkomsten uit arbeid = loon / winst
- Inkomsten uit bezit = rente / huur / pacht

Belasting / heffing

= verplichte afdracht van de burger aan de overheid

Inkomstenbelasting

= belasting/heffing dat je moet betalen over je inkomen

Hoofdstuk 3 Werken en belasting betalen

Loonheffing = voorschot op de te betalen inkomstenbelasting

- Loonbelasting = belasting dat je moet betalen over je loon
- Volksverzekeringen = premie dat je moet betalen over je loon

Loon

- Brutoloon = voor aftrek loonheffing
- Nettoloon = na aftrek loonheffing

Belastbaar inkomen = het bedrag waarover je belasting moet betalen

Hoofdstuk 3

Werken en belasting betalen

Aftrekposten

= bedragen (posten) die je van je brutoloon mag aftrekken om je belastbaar inkomen uit te rekenen

- Pensioenpremie
- Hypotheekrente
- Reiskosten woon/werk
- Giften goede doelen

Schijventarief /
heffingstarief

= hiermee bereken je het heffingsbedrag met oplopende tarieven

Heffingskortingen

= verminderen je te betalen inkomstenbelasting, je persoonlijke situatie bepaald op welke korting je recht hebt

- Algemene heffingskorting
- Arbeidskorting
- Ouderenkorting

Hoofdstuk 3 Werken en belasting betalen

bruto inkomen uit arbeid

aftrekposten

belastbaar inkomen

—

→ schijvensysteem → heffingsbedrag

heffingskorting(en) –
inkomensheffing

tabel 3.1

schijf	schijven	heffingstarief (percentage)	heffing over de totale schijf
1	T/M € 68.507	37,1%	€ 25.416
2	> € 68.507	49,5%	ONBEGRENSD

Hoofdstuk 3 Werken en belasting betalen

Beginnelsen waarop belasting wordt geheven

- Draagkrachtbeginsel = sterke schouders dragen de zware lasten
- Profijtbeginsel = alleen mensen met profijt betalen deze belasting

Belastingssystemen

- Progressief = naarmate je inkomen stijgt betaal je relatief (%) meer belasting
- Proportioneel = iedereen betaald relatief (%) evenveel belasting over zijn inkomen
- Degressief = naarmate je inkomen stijgt betaal je relatief (%) minder belasting

Nivelleren = inkomensverschillen worden relatief (%) kleiner

Denivelleren = inkomensverschillen worden relatief (%) groter

Hoofdstuk 3 Werken en belasting betalen

$$\text{Gemiddelde heffingstarief} = \frac{\text{inkomensheffing}}{\text{brutoloon}} \times 100\%$$

Marginaal heffingstarief = het tarief dat je moet betalen over je laatst verdiende euro

Hoofdstuk 4 Inkomensongelijkheid

Personele-
inkomensverdeling

= de verdeling van het inkomen over de personen of huishoudens

Lorenzcurve /
lorenzkromme

= schematische weergave van de personele inkomensverdeling.
doet geen uitspraak over rechtvaardigheid

Cumuleren

= percentages van laag naar hoog optellen

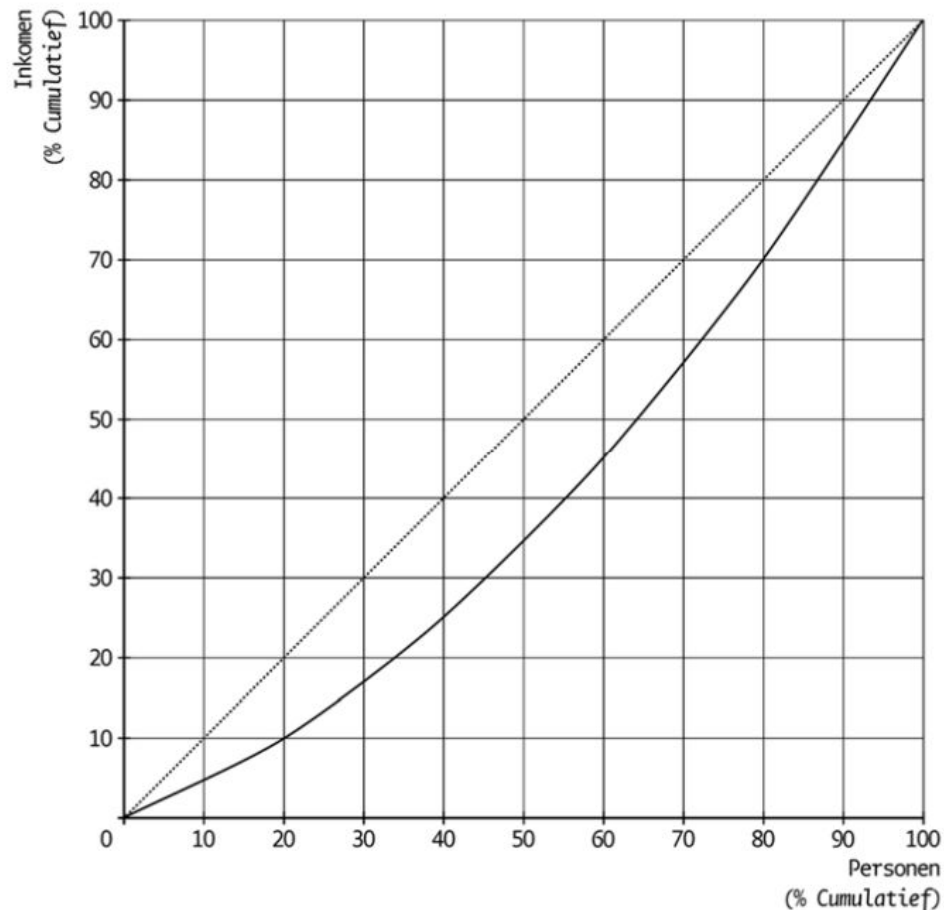
Eenheden

- Percentiel = 1% of een honderdste deel
- Deciel = 10% of een tiende deel
- Kwintiel = 20% of een vijfde deel
- Kwartiel = 25% of een vierde deel

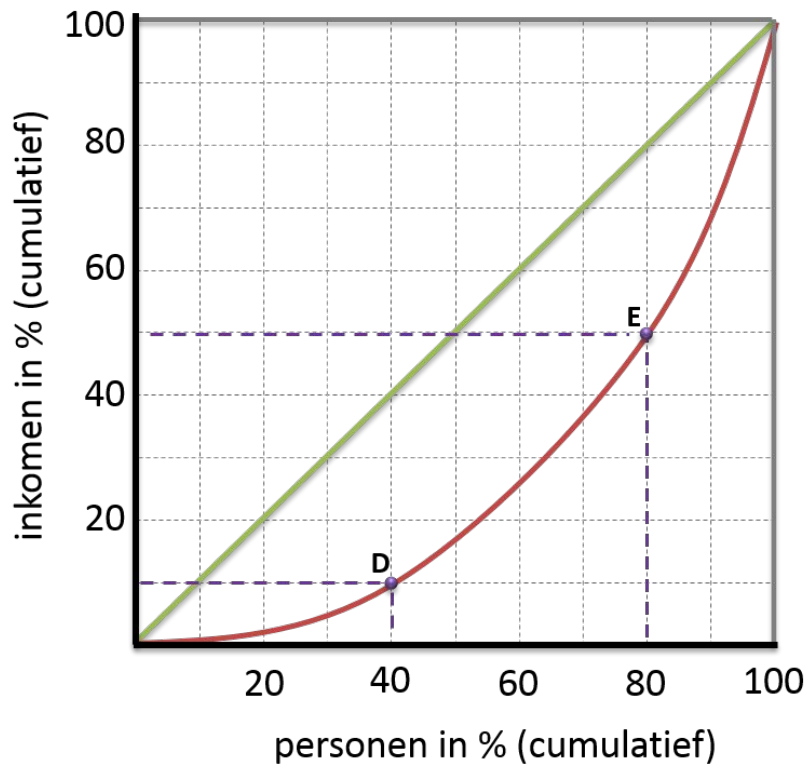
Hoofdstuk 4 Inkomensongelijkheid

personen van laag naar hoog inkomen	personen in % van het totaal	maandbedrag in €	maandbedrag in % van het totaal
Alex	20%	150	10
Jason	20%	225	15
Maarten	20%	300	20
Nigel	20%	375	25
Pieter	20%	450	30
totaal	100%	1.500	100%

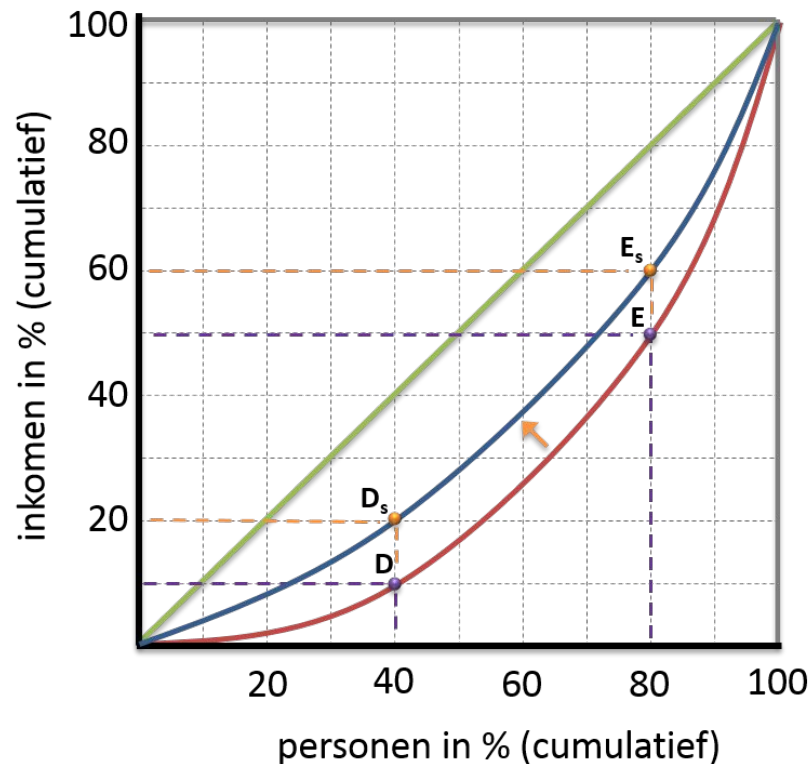
personen van laag naar hoog inkomen	cumulatief % personen	cumulatief % maandbedrag
Alex	20%	10%
Jason	40%	25%
Maarten	60%	45%
Nigel	80%	70%
Pieter	100%	100%
totaal		

Hoofdstuk 4 Inkomensongelijkheid

Primair inkomen (bruto)

Secundair inkomen (netto / besteedbaar)

Hoofdstuk 4 Inkomensongelijkheid

Herverdelen van inkomen

- Nivelleren = inkomensverschillen worden in verhouding (%) kleiner > inkomensverdeling minder scheef / gelijk
- Denivelleren = inkomensverschillen worden in verhouding (%) groter inkomensverdeling schever / ongelijker

Inkomen

- Primair = alle bruto verdiende inkomens (loon, pacht, huur, rente & winst)
- Secundair = besteedbaar inkomen, inkomen na herverdelen door de overheid

Primair inkomen

+ Sociale uitkeringen plus toeslagen

- Belasting plus sociale premies

= Secundair inkomen = besteedbaar inkomen

Hoofdstuk 4 Inkomensongelijkheid

Belastingheffing beginselen/systemen

- Draagkrachtbeginsel = solidariteit, de sterke schouders dragen de zware lasten
- Profijtbeginsel = gebruiker betaald voor een geleverde dienst

Hoofdstuk 5 Het huishouden

Woningmarkt

- Huren / verhuren = verhuurder is eigenaar en huurder is gebruiker, huurder betaald huur aan de verhuurder
- Kopen / verkopen = koper neemt eigendomsrecht over van verkoper en is in de veel gevallen de nieuwe gebruiker, koper betaald in veel gevallen hypotheeklasten aan de bank

Hypothecaire lening = een lening met onderpand voor de aanschaf van een onroerend goed

Onroerend goed = grond en/of gebouw

Onderpand = iets wat je kwijtraakt als je de lening niet terugbetaalt

Hoofdstuk 5 Het huishouden

Hypotheeklasten

- Aflossing = terugbetalen van de lening
- Rente = de prijs die je moet betalen om geld te lenen

Woonlasten koophuis

- Hypotheeklasten
- Onderhoudskosten
- Verzekeringspremie
- Belasting op bezit woning (OZB)

Woonlasten huur

- Huurkosten

Kopen of huren?

- Woonlasten vergelijken (kopen / huren)
- Toekomstverwachting (huurstijging / stijging woningwaarde)

Hoofdstuk 5 Het huishouden

Koopkracht /
reëel inkomen = de hoeveelheid producten die je kunt kopen van je inkomen, dit
wordt bepaald door de verandering van prijzen en je inkomen

Inflatie = de stijging van het algemeen prijspeil

Budget-
onderzoek = bestedingspatroon, onderzoek naar bestedingsgedrag van
huishoudens

Hoofdstuk 5 Het huishouden

- CBS = Centraal Bureau voor de Statistiek, adviesorgaan van de overheid dat statistieken maakt over maatschappelijke onderwerpen
- Consumenten-
prijs index (CPI) = een samengesteld gewogen prijsindex dat het prijsverloop weergeeft van een pakket producten dat gemiddeld wordt gekocht door de huishoudens in een land

$$\text{Gewogen indexcijfer} = \frac{\sum (\text{wegingsfactor} \times \text{indexcijfer})}{\sum \text{wegingsfactoren}}$$

% verandering reëel inkomen = % verandering nominaal inkomen - % inflatie

Hoofdstuk 6 Verzekeren

Risico = kans op een gebeurtenis, geeft onzekerheid

Risico-avers = risico's vermijden

Onzeker voorval = een gebeurtenis die wel of niet kan plaatsvinden

Verzekeren = de verzekeraar neemt de financiële gevolgen van een onzeker voorval over van de verzekerde in ruil voor premie

- Verzekeraar = degene die de verzekering aanbiedt
- Verzekerde = degene die de zich wil laten verzekeren (vrager)
 - Goede risico's = verzekerde die weinig kosten veroorzaken
 - Slecht risico's = verzekerde die veel kosten veroorzaken

Hoofdstuk 6 Verzekeren

Premie	= het bedrag dat de verzekerde betaald aan de verzekeraar om verzekert te zijn, de premiehoogte hangt af van het risico op schade en de hoogte van het schadebedrag
Eigen risico	= het stuk van de schade die verzekerde zelf moet betalen in ruil voor een lagere premie
Schadeclaim	= de verzekerde die schade verhaalt op de verzekeraar
Solidariteit	= verzekeringen werken op basis van solidariteit, de goede risico's betalen voor de slechte risico's

Verzekeringen

- Particuliere = meestal bepaal jezelf of en waar jezelf verzekerd
 - Uitzonderingen = WA-verzekering & Zorgverzekering
- Collectieve = verplichte verzekeringen (verplichte solidariteit)

Hoofdstuk 6 Verzekeren

Zorgverzekeringswet

- Basis = verplicht verzekerd voor standaard zorg: huisarts, ziekenhuis of apotheek met acceptatieplicht
- Aanvullend = vrijwillig verzekerd tegen overige zorg zonder acceptatieplicht

Acceptatieplicht = de verzekeraar mag een verzekerde niet weigeren

Zorgtoeslag = verzekerde met lage inkomens krijgen van de overheid een tegemoetkoming in de kosten om de zorgpremie te betalen

Wanneer verzekeren?

- Als je niet zonder het product kan
- Als je de kosten bij schade of diefstal niet zelf kan betalen

Hoofdstuk 6 Verzekeren

- Asymmetrische-informatie = de ene partij (verzekeraar of verzekerde) weet meer dan de andere partij, de verzekerde weet of hij een goede of slechte risico is en de verzekeraar weet dit niet
- Averechtselectie = de verzekeraar weet niet welke verzekerde een goede of slechte risico is, dus rekent hij iedere verzekerde een gemiddelde premie → goede risico's vinden dit te hoog, omdat zij een kleine kans hebben op schade → verzekeraar blijft over met alleen slechte risico's → verzekeraar moet premie verhogen → dit proces blijft zich herhalen, totdat niemand zich meer verzekerd (marktfalen)
- Moral hazard = moreel wangedrag, het risico dat de verzekerde zich roekeloos of onverantwoordelijk gaat gedragen, omdat hij verzekerd is

Hoofdstuk 6 Verzekeren

Het stelsel van sociale zekerheid (collectieve verzekeringen)

Hoofdstuk 6 Verzekeren

Collectieve verzekeringen dekken schade tegen verlies van inkomen door...

- Verlies van inkomen
 - Ziekte
 - Werkloosheid
 - Arbeidsongeschiktheid
 - Ouderdom
 - Overlijden
- Kosten
 - Langdurige zorg
 - Kinderen

Draagkracht = verzekerde met een hoger inkomen betalen meer premie dan verzekerde met een laag inkomen

Verschillende risico's

- Beroepsrisico's = risico's die je als werknemer op je werk loopt
- Sociale risico's = risico's die je als werknemer buiten je werk loopt

Hoofdstuk 7 Senioren

Stelsels

- Omslagstelsel = de werkende van nu betalen premie voor de uitkeringsgerechtigde van nu (AOW)
- Kapitaaldekkingsstelsel = je spaart zelf tijdens je werkzame leven voor je inkomen in de toekomst (pensioen)

AOW / pensioengerechtigde-leeftijd = de door de overheid vastgestelde leeftijd (gekoppeld aan de gemiddelde levensverwachting), waarop je recht hebt op een AOW en pensioen (2024 - 2027 = 67 jaar)

Hoofdstuk 7 Senioren

AOW = algemene ouderdomswet, een uitkering die u van de overheid ontvangt en de hoogte is afhankelijk van hoelang je in Nederland woont en of je alleen of samen woont

Vergrijzing = de verhouding tussen actieven (werkenden) ten opzichte van inactieven (uitkeringsontvangers) verandert door de opbouw van de bevolking en hierdoor wordt de AOW onbetaalbaar.

Mogelijke oplossingen:

- Actieve betalen meer premie → koopkracht daalt
- Inactieve ontvangen minder uitkering → koopkracht daalt
- Belastinggeld gebruiken → koopkracht blijft behouden
- Verhouding inactieven en actieven veranderen → koopkracht blijft behouden, maar AOW-leeftijd gaat omhoog

Hoofdstuk 7 Senioren

Pensioen = bedrijfspensioen, werkende sparen (uitgesteld loon) meestal verplicht via hun werk (gedwongen besparing) in een pensioenfonds georganiseerd per bedrijfstak / branche

Pensioenfonds = de organisatie die de premiegelden ontvangt en beheerd door het geld te beleggen voor rendement (opbrengst).

Belegging	Uitleg	Rendement	Risico
Aandelen	Handelen in eigendomsbewijzen van ondernemingen	Koerswint & dividend	Hoog
Obligaties	Handelen in schuldbewijzen	Koerswinst & rente	Gemiddeld
Onroerend goed	Handelen in gebouwen	Overwaarde	Gemiddeld
Sparen	Geld parkeren bij financiële instelling	Rente	Laag

Hoofdstuk 8

Ruilen tussen generaties

Intertemporele ruil = ruilen over de tijd, een aankoop uitstellen (sparen) of naar voren halen (lenen)

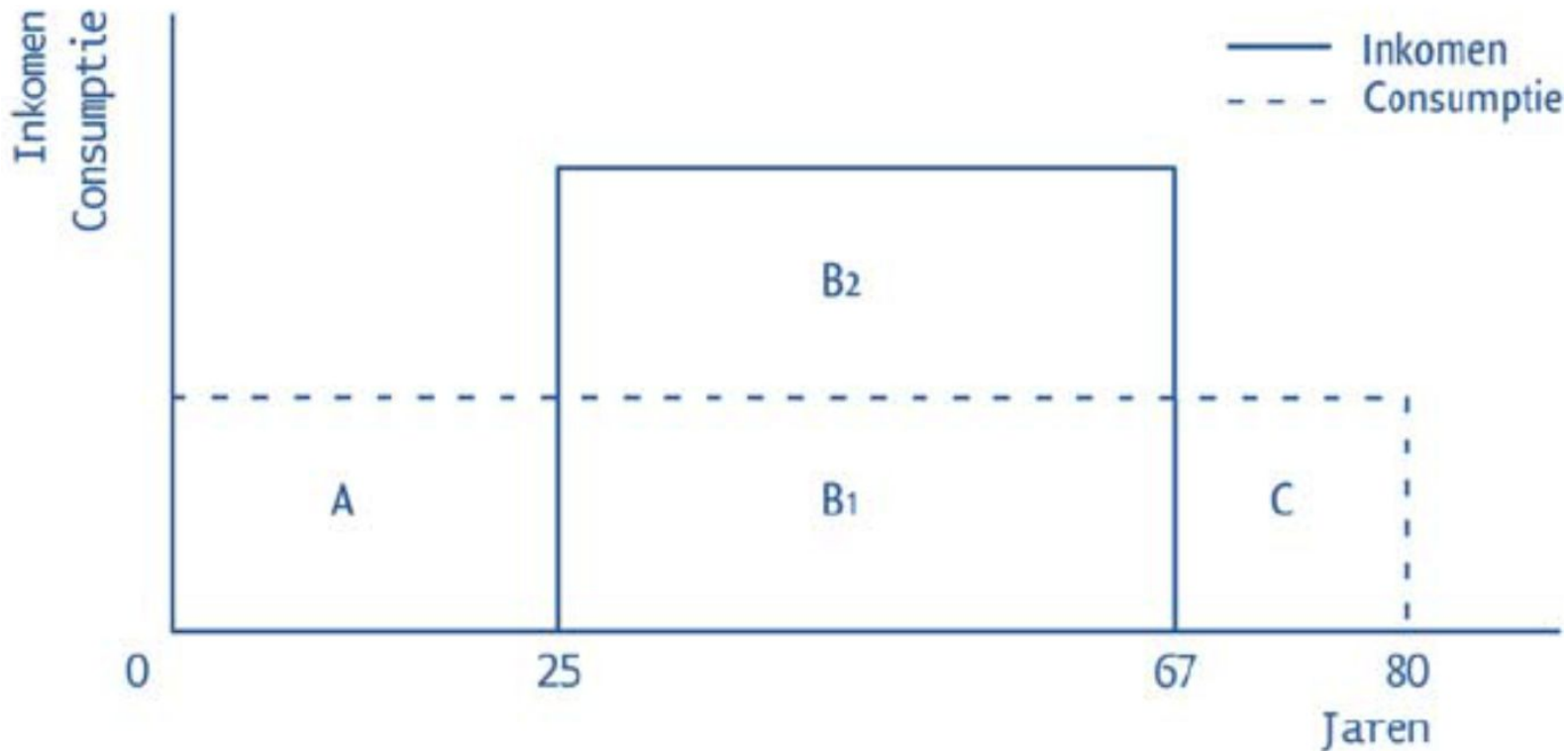
Levensfase

- Kinderfase = worden verzorgd door hun ouders
- Ouderfase = verzorgen kinderen en geven hulp aan ouders
- Grootouderfase = kunnen hulp krijgen van hun kinderen

Solidariteit generaties = elke nieuwe generaties doorloopt alle levensloop fase, voor de 19e eeuw waarbij de gegeven zorg ongeveer even groot is als de ontvangen zorg tijdens het leven

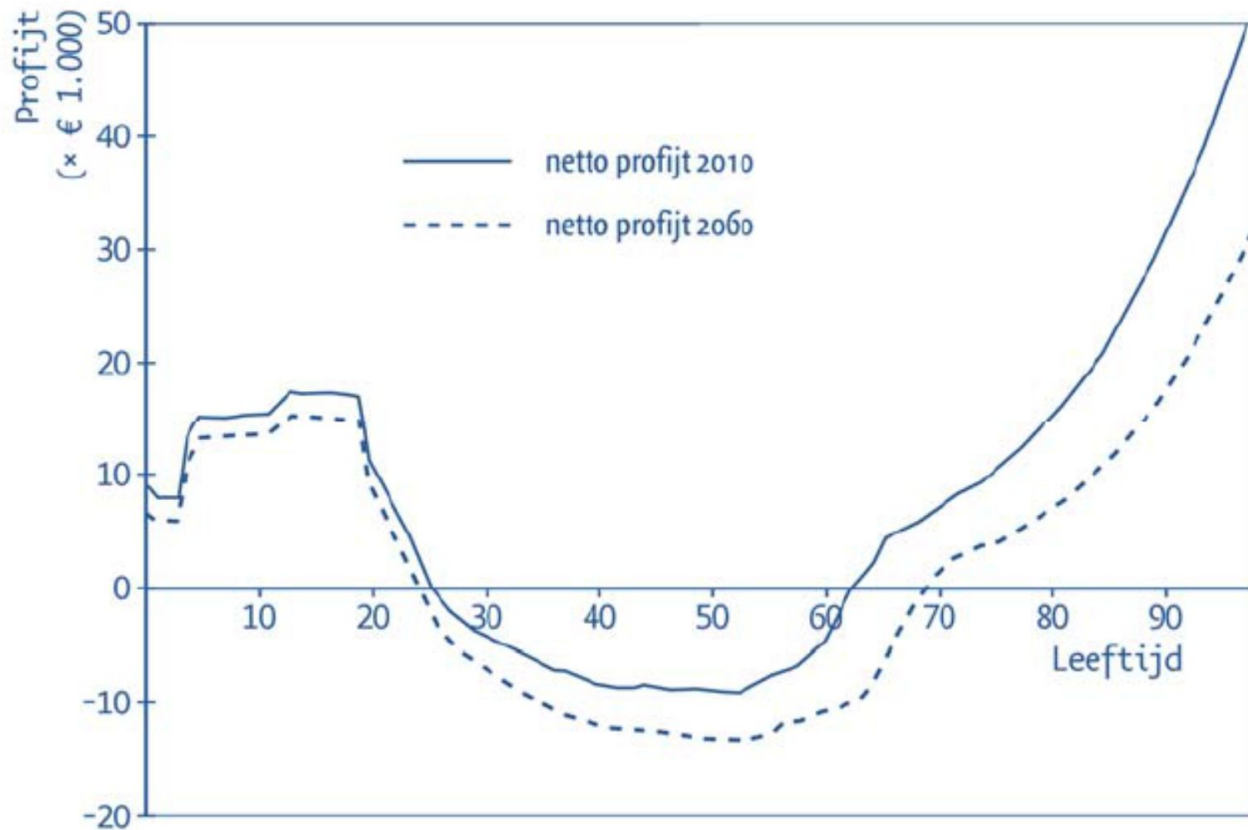
Hoofdstuk 8 Ruilen tussen generaties

Inkomen en consumptie tijdens de levensloop

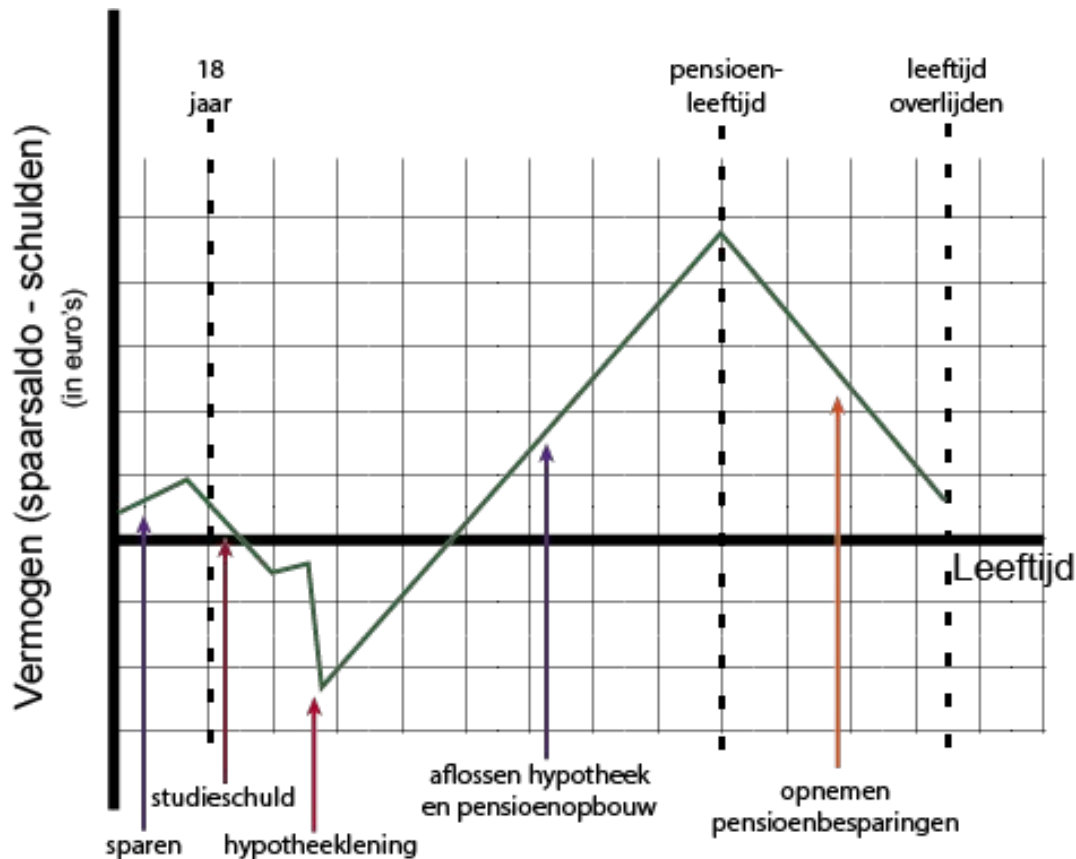
Hoofdstuk 8 Ruilen tussen generaties

Profijt van de overheid naar leeftijd gemiddeld in 2010 en 2060

Hoofdstuk 8 Ruilen tussen generaties

Vermogen (bezittingen - schulden) tijdens levensloop

Hoofdstuk 8 Ruilen tussen generaties

Overdracht tussen generaties

- Die de welvaart kunnen vergroten
 - Inkomen
 - Vermogen
 - Kennis
- Die de welvaart verkleinen
 - Milieuproblemen /
 - Ontbossing
 - Erosie
 - Afnemende biodiversiteit
 - Afname grondstoffen
 - Klimaatverandering

Duurzame productie = productie waarbij de welvaartkansen van toekomstige generaties worden niet geschaad